

УДК 32.019.51

КНИГА ЯК КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

Ольга Анісімович-Шевчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, вул. Університетська, 1, тел. (0322) 96-43-40*

Автор досліджує роль книги як культурно-інформаційного чинника розвитку громадянського суспільства у світі та Україні, зокрема. Наводяться дані про ситуацію на книжковому ринку в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, інформація, книжова продукція, культурні та інформаційні чинники.

На межі тисячоліть Україна утверджується як незалежна, демократична держава, узгоджуючи політичні, соціально-економічні зміни з досвідом та досягненнями передових країн світу.

Однією з головних тенденцій світового розвитку є рух до громадянського суспільства та соціальної, демократичної, правової держави, який здійснюється у всіх сферах, що забезпечують формування громадянина як самостійного суб'єкта наділеного правами й свободами і водночас відповідального перед суспільством.

Аналізуючи соціальні процеси у високорозвинутих країнах, зазначимо, що темпи економічного прогресу залежать від інтенсивності наукових відкриттів як джерел інформації, знань людини. Джордж Ф. Маклін наголошував: "Рисою тисячоліття, що минає, був інтенсивний розвиток людського розуму, а новій епосі потрібні глибокі духовні і соціальні зміни" [1; С. 10]. Як зазначав американський вчений, увага "сягає поза політику й економіку і стосується людей, які не є просто аморфними масами або інструментом виробництва, а інформованими і відповідальними людськими солідарностями, кожна з яких діє у своїй сфері". Саме цю реальність забезпечує громадянське суспільство, яке мислителі Нового часу вважали цивілізованим.

Громадянське суспільство має не лише розвинуті економічні, правові, політичні, соціальні відносини, а й культурні, духовні між самими індивідами (не опосередковані державою), що передаються від покоління до покоління. Таке суспільство водночас є системою незалежних від держави суспільних інститутів, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, його існування передбачає високу культуру населення, усвідомлення ним своїх різноманітних інтересів і складається як з інститутів, що функціонують у цих сферах, так і з усієї виробленої в них продукції - матеріальної та духовної [2; С. 106].

Визначальним чинником формування і трансформації соціальних зв'язків до рівня громадянського суспільства є інформація. Вона є формою знання, поданого в

узагальненій і відчуженій від безпосереднього творця формі. Знання розглядають як особистісний феномен, а інформацію – як перетворену форму знання, що забезпечує його соціальне функціонування, зокрема можливість суспільного збереження і поширення. Одержана інформація (на основі процесу пізнання) перетворюється у нове знання, що є творчим актом якісно нового відтворення особистісного знання, а перетворюючись у інформацію – дає поштовх до подальшого суспільного розвитку. Ідею підвищення ефективності використання накопичених людством знань як чинника соціально-економічного розвитку висував ще на початку ХХ ст. відомий український вчений В.І.Вернадський у теорії про ноосферу. Активний розвиток ноосфери почався в 70-80-х роках нашого століття, коли в практику соціально-економічного аналізу було введено новий культурно-інформаційний чинник.

Основні положення про громадянське суспільство дають змогу визначити роль книги як інформаційного продукту у його розвитку, яка незважаючи на нові інформаційні технології у сучасному світі, все ж таки займає почесне місце. Збільшується соціальне значення сучасної книги як фактора, що впливає на процеси, які відбуваються у суспільстві, у свідомості людей.

Книга, твердив А.Бушо, завжди була найбільш досконалим відтворенням своєї епохи. Між якістю і швидкістю руху книжкового потоку в суспільстві та якістю й швидкістю перебудови самого суспільства існує зв'язок.

Залежно від етапу розвитку суспільства писане або друковане слово інтегрувало людську думку в домінуючих у конкретному часовому просторі галузях знань, напрямках суспільно корисної та державотворчої діяльності. Крім того, книга одночасно відіграє роль одного із найбільших комунікативних засобів і виступає продуктом духовного і матеріального виробництва.

Поза комунікативною функцією, вона виконує у суспільстві низку інших важливих функцій (інтегруючи, моделюючи, організаційну, ціннісно-орієнтуючи тощо), які є чинниками поступального розвитку суспільства у всіх сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній [3].

Реалізація усіх вказаних соціальних функцій книги і спрямування їхніх дій на формування основних ознак громадянського суспільства – прав і свобод особистості, належного економічного рівня життя, солідарної взаємодії соціальних груп та індивідів – можливе за умови насичення інформаційного простору України друкованими виданнями відповідного рівня державотворчої та світоглядної якості, в достатній кількості та за оптимальними для різних соціальних груп цінами.

Таке бачення ролі книги у суспільному прогресі зумовлює низку проблем і завдань перед сучасним книговидаванням та книгорозповсюдженням, що сьогодні потребують нагального теоретичного і практичного вирішення.

Першою проблемою теоретичного книгознавства є чітке визначення місця і значення книги в інформаційному полі суспільства шляхом виокремлення її як особливого знання серед взаємопов'язаних потоків інформації: через пресу, радіо і телебачення, електронні комп'ютерні мережі. Особливість комунікації через книгу доцільно пов'язувати з такими її характеристиками як можливість ґрунтового і всебічного висвітлення об'єкту відображення; унікальної взаємодії з інтелектуальним та емоційним сприйняттям людини завдяки багатому арсеналу редакторсько-художнього опрацювання суті та матеріальної форми видання, а також якості її поліграфічного виконання; простоти обертання книги у просторі і часі, зумовленої не лише на її транспортабельністю і довговічністю, але й простотою у користуванні, що

не вимагає додаткової техніки й енергозабезпечення та ставить друковану продукцію в інформаційному забезпеченні в домінуюче становище.

Діалоговий спосіб обміну інформації в системі Інтернет дає змогу оперативно спілкуватися у світовому просторі на макроекономічному та мікроінформаційному рівні. Але в основі своїй, як засіб інформації, він уніфікований і не може цілком замінити друковані видання [4; С. 3].

Отже, через комунікативні канали книжкової продукції передаються принципово інші знання, ніж через радіо і телебачення, інтернет тощо.

Ще однією проблемою дослідження ролі книги у формуванні громадянського суспільства є вивчення якості інформаційних потоків у книговидаванні відповідно до суспільних потреб. Питання інформаційної якості книги може розглядатись через визначення критеріїв її оцінки. Такі критерії можуть бути базуватися на мовному та асортиментно-типологічному класифікаторі книги за її місцем у суспільному, державному та світоглядному творенні соціумів. Відтак, важливим є аналіз повноти наповнення класифікацій тих груп конкретним масивом видань. Значну роботу у цьому напрямі проводить Книжкова палата України шляхом формування бази видань. На основі обов'язкового примірника створено каталог "Книги України", на взірць каталогів "Books in print" у США та Росії. Структурний аналіз книговидавання України за асортиментно-типологічними, кількісними та іншими характеристиками періодично подається на шпальтах фахової періодики ("Друкарство", "Палітра друку", "Вісник книжкової палати України").

Звичайно, важливі не лише кількісні показники, а й якість змісту друкованої продукції за галузями знань (природнича, технічна, медична, художня тощо) та читацькою адресою (наукова, нормативна, навчальна, дитяча і т.д.). Наприклад, для наукових видань вагомим є новизна та глибина подання теми; для навчальних видань – оптимальність розмаїття, комплексність видів, зручність у користуванні; для науково-популярної літератури – репрезентативність та неупередженість викладу; для творів красного письменства – репрезентативність і повнота відтворення спадщини класичної та сучасної літератури; для дитячих видань – емоційність, гуманність, пізнавальність тощо.

Важливою є проблема насичення нашого суспільства масивом книжкової продукції.

На сьогодні у книговидаванні йдеться, насамперед, не стільки про якість асортиментних груп видань, скільки про їх кількісне значення і співвідношення. На жаль, скорочується випуск літератури за найважливішими асортиментними групами – довідкової, енциклопедичної, навчальної, науково-технічної. Зокрема, у 1999 р. планували видати 148 назв підручників для вищої школи, проте фактично вийшло 7% від запланованого. Забезпечення підручниками середньої школи, за даними Міністерства освіти, становить: основні класи (5-9) – 59%; старші класи (10-11) – 34 %. На 10 млн. українських дітей у минулому році припадало лише 1 млн. дитячих книжок. Це свідчить, що всі галузі, які пов'язані з книгою, насамперед соціальна та культурна, опинились у стані інтелектуальної скрути [5; С. 4].

Дослідження Української асоціації книговидавців і книготорговців, дані Книжкової палати України, матеріали зустрічі працівників галузі книжкової справи з Президентом України свідчать про те, що ситуація на книжковому ринку надзвичайно складна. В Україні видається сьогодні менше однієї книжки на душу населення, тоді як у 1989 р. – 3,6 книги на громадянина. До речі, у Російській

Федерації з населенням, у три рази більшим виходить щороку 3,2 книги на одну людину, у Польщі - 9,5, а в Німеччині – 12 книжок).

За оцінками експертів, наш книжковий ринок у 1999 р. на 90-92% за назвами і на 70% за кількістю був заповнений дешевою книжковою продукцією з Росії. Наприклад, у 1999 р. московське видавництво “АСТ” випустило книг більше, ніж усі 150 діючих українських видавництва (у 1997 р. в Національному агенстві ISBN зареєстровано приблизно 895 видавництв [7; С 4]). У 2000 р. в “АСТ” побачила світ 21 книга, видана українською мовою [6; 7].

Співставлення, з одного боку, ідеальної моделі ролі книги у формуванні громадянського суспільства як чинника впливу на перебудову і розвиток суспільних зв'язків, а з другого боку – складного реального стану насичення нашого суспільства національною суспільно значущою книгою, у тому числі українською мовою, за якісними та кількісними параметрами книговидавання, спонукає шукати причини виявлених розбіжностей та усувати їх. Підґрунтям є дуалістична природа книги як матеріального носія духовного продукту, а звідси – неминучість її розповсюдження у суспільстві через систему самоорганізації економічних суспільних зв'язків у формі ринкового обігу. В економічній теорії висвітлено недоліки чистого ринку, “який не визнає” соціальних орієнтирів, вказано на необхідність регулювання ринкових відносин для захисту соціальних пріоритетів.

З метою максимального задоволення інтересів і потреб суспільства у книговидавничій продукції, забезпечення свободи думки, слова у Верховній Раді створено Комісію з питань інформаційної політики, телебачення та радіомовлення, Державний комітет інформаційної політики та телерадіомовлення, а також низку громадських організацій (Українська асоціація книговидавців і книгорозповсюджувачів, Національна спілка письменників України, Творча спілка, Авторсько-правове товариство, Інститут масової інформації, Асоціація бібліотекарів, Господарська асоціація книгорозповсюджувачів України, Товариство книголюбів України). Діяльність вказаних організацій, об'єднань та товариств ґрунтується на конституційно закріпленій соціальній орієнтації України, її націленості на розбудову громадянського суспільства, що зобов'язують державу, з одного боку, забезпечити населенню достатній життєвий добробут, а з іншого – злагоду, консолідацію сильної, політично зрілої та інтелектуально розвинутої нації. І саме на межі тисячоліть з'явилися перші паростки-результати цієї діяльності, про що свідчить Указ Президента «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи» та проект законодавчих документів про активну державну підтримку на захист та розвиток національного книжкового ринку.

Законодавче визнання соціальних пріоритетів у книговидаванні і книгорозповсюдженні забезпечить основи для впливу книги на науковий і технологічний прогрес, розвиток культури й формування світоглядних засад суспільства.

Суспільна зумовленість діяльності у сфері книги, форма і ступінь впливу суспільства на неї, на її удосконалення, розвиток, функціонування, а також вплив книги на соціальні сфери суспільства і суспільство загалом – це фактори, які пов'язані з проблемами державної політики у галузі книговидавання і книгорозповсюдження, вивчення якої дозволяє коректувати діяльність у сфері книжкової справи, удосконалювати соціальні аспекти формування книги. Питання книжкової політики обумовлені не лише внутрішньою логікою діяльності у сфері

книжкової справи, але і суспільними закономірностями і багатьма іншими факторами – моральними, інтелектуальними, культурними тощо. Про політику у сфері книжкової справи можна говорити як про комплекс історичних, теоретичних і методологічних проблем, вирішення яких залежить від читацьких, купівельних запитів і потреб суспільства.

1. *Джордґж Ф.Маклін*. Громадянське суспільство: свобода у новому тисячолітті // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А.Карася. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 1999. – С. 10.
2. Основи політичної науки. Ч.2. Політичні процеси, системи та інститути: Курс лекцій/ За ред. Б.Кухти. – Львів: Кальварія, 1997. – С. 106.
3. *Глова Г., Ковба Ж.* Соціально-економічні проблеми вивчення книжкового ринку // Вісник Книжкової палати. – 1999. - № 9.
4. *Гулько С.* Засади видавничої справи в Україні і підготовка кадрів // Палітра друку. – 2000. - № 5. – С. 3.
5. Про захист національного ринку книговидавання (слухання в Комітеті з питань культури і духовності Верховної Ради України // Вісник Книжкової палати. – 2000. - № 5. – С.4.
6. Там само.
7. Український книжковий ринок (факти та думки) // Книжкові справи. – 1999. - № 1. – С.6.

BOOK AS THE CULTUROL AND INFORMATION FACTOR IN DEVELOPMENT OF THE CIVIL SOCIETY OF UKRAINE

Ol'ga Anisimovych-Shevchuk

Ivan Franko National University of Lviv

vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 964-108

The author discusses the role of a book as a cultural and informational factor in the development of the civil society in the world and in Ukraine in particular. She gives facts on the situation of book market in Ukraine.

Key words: civil society, information, production of books, cultural and information factor.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002.*